

11.11.2021

Kaupunginmuseon lausunto Itäkeskuksen ja sen ympäristön osallistumis- ja arviointisuunnitelmasta

HEL 2021-010365 T 10 03 06

Asemakaavapalvelut on pyytänyt kaupunginmuseon lausuntoa Itäkeskuksen ja sen ympäristön suunnitteluperiaatteiden osallistumis- ja arviointisuunnitelmasta. Museo tarkastelee hanketta perustehtävänsä mukaisesti kulttuuriympäristön vaalimisen sekä arkeologian näkökulmasta.

Itäkeskuksen ja sen lähiympäristön alueelle laaditaan suunnitteluperiaatteet, joissa määritellään suuntaviivat alueen kehittämiseksi ja myöhemmin tapahtuvalle alueen asemakaavoitukselle, liikennesuunnittelulle ja muulle suunnittelulle.

Suunnittelualueeseen kuuluu Itäkeskuksen kaupallisen keskustan lisäksi Kauppakartanonkatuun kiinnittyvä Itäkeskustan asuinalue, Puotinharjun asuinalue, Puotilan metroaseman alue, Puotilasta myös Meripellontien varrella olevia alueita sekä pohjoisessa Myllypuroon rajoittuva Mustapuron laakso.

Suunnitteluperiaatteissa käsitellään mm. alueen täydennysrakentamista, liikkumista, viheralueita ja muita julkisia kaupunkitiloja. Suunnitteluperiaatteet kytkeytyvät edellä mainittujen teemojen kautta myös asumiseen, työpaikkoihin ja palveluihin. Perustan suunnittelulle muodostaa Helsingin yleiskaava, jota suunnitteluperiaatteet tarkentavat.

Suunnittelualueen keskiössä on Itäkeskuksen keskusta molemmin puolin aluetta jakavaa Itäväylää. Tämä kaupallisten toimintojen ja liikenteen nykyisin hallitsema alue oli vuosien 2019–2020 aikana yleisen ideakilpailun kohteena. ”Itä-Helsingin keskusta”-kilpailun lopputulos ja jatko-suunnitteluun valitut ehdotukset muodostavat pohjan pääväylien päällä ja vieressä olevan keskusta-alueen kehittämiseksi ja pääväylien liikennesuunnittelulle.

OAS:n lähtötiedoissa todetaan, että suunnittelualueella ja sen lähiympäristöllä on näyttävä asema Helsingin ja koko Suomen kaupunkikehityksen lähihistoriassa. Laajojen historiallisten kehysten sisällä alue liittyy Suomen myöhäiseen kaupungistumiseen 1900-luvun jälkipuoliskolla, aikana jolloin eurooppalaisittain takapajuisesta ja vähävaraisesta Suomesta tuli vauras kulutusyhteiskunta.

11.11.2021

Sekä Puotilan että Puotinharjun kerrostaloalueet toteutettiin pääasiassa 1960-luvun ensimmäisen puoliskon aikana. Puotilassa toteutuksesta vastasi kaksi rakennusliikettä, kun taas Puotinharjussa toteuttajien kirjo oli suurempi. Noin viiden vuoden aikana uusia asuntoja syntyi yli 15 000 asukkaalle. Lähekkäisistä suunnittelu- ja rakentamisvuosista huolimatta Puotilan ja Puotinharjun asuinalueet ovat hämmästyttävän erilaisia. Puotilassa matalat, pääosin vain kolmikerroksiset ja käsityönä rapatut asuintalot muodostavat suljettuja ja intiimejä pihapiirejä siinä missä Puotinharjun asemakaava ja sinne toteutuneet, maastoon sijoitettuja kompassin neuloja muistuttavat, julkisivuiltaan linjakkaan pelkistetyt rakennukset edustavat aikansa tyylipuhdasta modernismia suomalaisittain jopa sankarilliseksi luonnehdittavassa mittakaavassa.

1970-luvulla hahmoteltu Itäkeskus on puolestaan esimerkki uudesta kaupunkisuunnitteluihanteesta, jota Suomessa on kutsuttu myös kompaktikaupungiksi. Sen myötä teki paluun rakennuksin rajatut kadut ja aukiot, ruutukaavoitus (ja melkein myös umpikorttelit) ja ennen kaikkea kaupunki julkisena, sosiaalisena elinympäristönä. Kauppakartanon varrella sijaitsevilla asuintonteilla onkin varsin runsaasti kivijalan liiketiloja muodostamassa toiminnallista kirjavuutta.

Kauppakartanonkatuun tukeutuvalla Itäkeskuksen ruutukortteleista muodostuvalla asuinalueella nykytilanne vastaa yleiskaavan rakentamisen tehokkuuteen liittyvää tavoitetta/mahdollisuutta. Sen sijaan 1960-luvulla väljäksi metsälähiöksi kaavoitettu Puotinharju on nykytilanteessa kaukana yleiskaavan tavoitteista/mahdollisuuksista.

Suunnitteluperiaatteilla ohjataan kaupungin sisäisenä ohjeena myöhemmin laadittavia asemakaavan muutoksia, julkisten ulkotilojen suunnitelmia ja liikennesuunnitelmia sekä muuta alueen kehittämistä. Suunnitteluperiaatteet tulkitsevat ja tarkentavat Helsingin yleiskaavaa.

Alueen kehittämisessä keskeisimpiä tavoitteita ovat mm. hiilineutraali Helsinki –tavoitteen edistäminen ja ilmastonmuutokseen sopeutuminen, alueen vetovoimaisuuden lisääminen sekä nykyisten asuinalueiden täydennysrakentaminen yleiskaavan määräykset ja olevan ympäristön omaispiirteet huomioiden.

Sekä Puotinharjun että Itäkeskuksen asuinkortteleiden tonteille suunnitellaan täydennysrakentamista tontinhaltijoiden aloitteiden perusteella.

Puotinharjussa kaavamuutoksilla mahdollistetaan yleiskaavan määräysten ja hengen mukainen tontti- ja korttelitehokkuuksien nosto, mutta huomioiden rakennetun ja rakentamattoman ympäristön mittakaava, ominaispiirteet ja arvot, jonka vuoksi tonttitehokkuudet jäävät pääsääntöisesti lukeman $e=1,0$ tuntumaan. Uudisrakennukset sijoitetaan alueen

11.11.2021

vallitsevaan koordinaatistoon, sijoittelulla ei suljeta rakennusten välistä virtaavan maiseman rakennetta, massoittelu on vähäeleistä ja korkeudet sovitetaan olevaan ympäristöön. Uudisrakennukset sovitetaan materiaaleiltaan, väreiltään ja muilta ulkoisilta arkkitehtonisilta elementeiltään olevaan, 1960-luvun rakennuskantaan.

Itäkeskuksessa kaavamuutoksissa pyritään yleiskaavan määräysten ja hengen mukaisesti korttelitehokkuuksien nostoon, huomioiden kuitenkin rakennetun ympäristön ominaispiirteet ja arvot. Uudisrakennukset sijoitetaan alueen vallitsevaan koordinaatistoon, massoittelu perustuu nykytilannetta soveltaen täysin tai osittain suljettuihin umpikortteleihin. Kerroslukumäärä on pääosin enintään 6 ja harkitusti paikoitellen enintään 8 (nykyään 4–5). Kauppakartanonkadun varrella uudisrakennusten tulee avautua toiminnallisesti ja arkkitehtonisesti mahdollisimman hyvin kadun suuntaan. Uudisrakennukset sovitetaan materiaaleiltaan, väreiltään ja muilta ulkoisilta arkkitehtonisilta elementeiltään olevaan, 1970 ja 80-luvun rakennuskantaan.

Molemmilla alueilla täydennysrakentamisen materiaaleista ja muista yksityiskohdista annetaan tarkempia määräyksiä asemakaavoissa.

Kaupunginmuseon lausunto

Rakennettu kulttuuriympäristö

Museo on aiemmin antanut lausuntonsa Stoa ja Puhoksen alueen suunnitteluperiaatteista, ja keskittyy tässä lausunnossaan alueeseen, joka jää tuon alueen ulkopuolelle, lähinnä Puotinharjun ja Itäkeskuksen asuinalueisiin, sekä Itäkeskuksen pääväylien alueeseen ja niihin liittyviin keskustakortteleihin.

Helsingissä 1960-luvun lopulla aluekeskuksista tuli keino kehittää tasapainoisempaa ja vähemmän keskustahakuista kaupunkikokonaisuutta. Aluekeskuksista luotiin kaupunkimaisia paikkoja yhdistämään esikaupunkiyhteisöjä. Selvästi laajin väestöpohja oli tuolloin (ja on nykyään) Itäkeskuksella. Kuten OAS:n lähtötiedoissa todetaan, suunnittelualueella on poikkeuksellisen merkittävä asema suomalaisen sodanjälkeisen modernisaation ja kulutusyhteiskunnan, sekä näistä kumpuavien kaupunki- ja arkkitehtuurisuunnitteluideaalien toteutuneena konkretisoituna.

Tästä alueen tunnistetusta ja ainutlaatuisesta historiallisesta roolista huolimatta, alueen asuinkorttelit (Puotinharju ja Itäkeskus) ovat käytännössä yleiskaavan kulttuuriympäristöselvityksessä tunnistamattomia. Kulttuuriympäristöt-teemakartassa suunnittelualueelle osuu vain pieni kaavalla suojeltu puustoalue Kehä ykkösen ja Arhotien asuinalueen vä-

11.11.2021

lissä. Tämä tunnistamattomuus on myös siirtynyt suunnitteluperiaatteisiin, niin ettei periaatteissa edes mainita koko termiä.

Kohteiden tunnistamista ja tämän myötä arvottamista on saattanut hämärtää se, että kohteet ovat paenneet selkeitä luokitteluja. Puotinharjun rooli varhaisen aluekeskuksen esikaupunkina ja Itäkeskuksen puolestaan elimellisenä osana laajentuvaa aluekeskusta, sekä alueiden halki ja vierestä kulkeva kehätie on kenties vaikuttanut alueiden hahmottamisen haasteellisuuteen.

Tämä siitäkkin huolimatta, että Puotinharjun kaavoittaminen ajoittuu historialliseen kohtaan, jossa rakentamisen tuottavuustavoite loi rakennusten pituuksiin ja kerroslukumääriin ehtoja, joiden tyydyttävä asemakaavallinen sommittelu vaihteleviin maastollisiin lähtökohtiin vaati taitoa ja toteutukselta vaivannäköä. Tämän johdosta rakennukset oli sidottava sitä täsmällisemmin rakennuspaikkaansa jo arkkitehdin suunnitelmissa, mitä vaihtelevammassa ja herkemässä maastossa ja maisemassa rakennettava alue sijaitisi. Näin muodostuvan miljöön kannalta tämä ”suljettu” muotoperiaate sisälsi ajatuksen rakennuspaikkaansa sidotusta kokonaisuudesta, jossa rakennusmassat sijoitettiin suhteessa toisiinsa, ilmansuuntiin, maastonmuotoihin ja maisemaan kulloinkin edullisimmalla tavalla.

Arkkitehti Pentti Aholan vuonna 1961 vahvistettu Puotinharjun asemakaava on tämän periaatteen eräs paradigmaattisimpia sovelluksia, yhdessä samaan aikaan toteutetun, mutta huomattavasti enemmän huomiota saanutta Pihlajamäen asemakaavan kanssa. Johtuen tästä hienovaraisesta ympäristöönsä sovittamisesta, on Puotinharjun alue eräs Helsingin muuttumattomimpia esikaupunkikokonaisuuksia, joka on säilynyt poikkeuksellisen ehjänä ja harvinaisen yhteisenä kokonaisuutena lähes 60 vuotta, ja joka edelleen täysin vastaa kaavan alkuperäistä ideaa.

Reilu vuosikymmen myöhemmin toteutettu Itäkeskuksen kaava puolestaan heijastaa ajanjakson kaavoitusihanteiden nopeaa muutosta suljetusta kaavasta kohti avoimeksi miellettyä, sarjatuotantoa tavoitteleviin järjestelmiin mukautuvaa ”avointa” lähestymistapaa, universalistista ideaa ja rakennuspaikan ominaisuuksista periaatteellisesti irralliseksi ruudukoksi määriteltä struktuuria. Alueiden erilainen topografia myös osaltaan korostaa näitä erilaisia kaavoitustoteutuksia.

Kohteiden tunnistamattomuuden vuoksi alueille ei valitettavasti ole katsottu tarpeelliseksi tehdä yksityiskohtaisia täydennysrakentamisen suunnitteluperiaatteita, vaan asuintalojen korottamiseen tai purkamiseen perustuvat täydennysuunnitelmat arvioidaan tapauskohtaisesti.

11.11.2021

Vaikka Puotinharjun suunnitteluperiaatteissa todetaan, että uudisrakennukset sijoitetaan alueen vallitsevaan koordinaatistoon, olisi yksityiskohtaisten reunaehtojen määrittäminen, ja varsinkin mahdollisten/järkevien täydennysrakentamiskohteiden osoittaminen, selkeyttänyt taloyhtiöiden mahdollisia täydennysrakennushankkeita. Nyt on vaarana, että yksittäisen tontin kehittämishanke ei ota riittävästi huomioon alueen kokonaisuutta, eikä samalla kykene suhteuttamaan hankettaan muihin vastaaviin.

Asuinalueilla on suoritettu rakennusinventointi, jonka arvottamista ei ole saatettu päätökseen. Inventointi antaa kuitenkin lähtökohtia alueen kulttuuriympäristön vaalimisen tarkasteluun.

Puotinharjun kokonaisuus on arkkitehtonisesti (korkean) tasalaatuinen, josta on haasteellista nostaa yksittäisiä kulttuuriympäristökohteita. Omaleimaiseksi kohteeksi nousee Raaseporintien pientaloaluekokonaisuus kohteen länsiosassa, jolle on hahmotettavissa vaalimisintressi.

Itäkeskuksen alueelle puolestaan selkeäksi vaalimiskohteeksi nousee arkkitehti Eero Valjakan Kauppakartanokadun (8, 10 ja 12) kokonaisuus, joka on esimerkillinen, kehuttu ja arkkitehtonisen sekä kaupunkikuvallisen arvonsa säilyttänyt kohde, edustaen 1970-luvun lopun kurinalaista, säännöllistä ja rakenteita korostavaa tiili- ja betoniarkkitehtuuria. Lisäksi kohde on merkittävä asuntojen huoneiden samanarvoisuutta korostavan pohjakaavaratkaisunsa myötä.

Itäkeskuksen pääväylien alue ja niihin liittyvät keskustakorttelit –viitesuunnitelmaluonnos tunnistaa Itä-Helsingin keskustan kaupunkikuvallisista akseleista. Samalla se on osa historiallista Puhoksen ja Stoa:n nurkalta alkavaa akselia, joka on ainoita alkuperäisestä alue-suunnitelmasta toteutuneita ja säilyneitä elementtejä.

Tästä huolimatta suunnitelma ei tunnista (ja näin ollen myös arvota) olemassa olevaa rakennetta, arkkitehtien Sakari Aartelon ja Esa Piironen suunnittelemaa Hansasiltaa, joka aikoinaan palkittiin vuoden teräsrakenteena.

Kuten suunnitteluperiaatteissa todetaan, keskusta-alueilla on erikseen tavoitteena sosiaalisia ja kulttuurisia ominaispiirteitä vahvistava kehitys. Museo tulkitsee alueen historialliset kerrostumat kulttuurisina ominaispiirteinä, ja tämän johdosta Museo pitää tärkeänä, että Hansasillan kaupunkikuvallista ja -historiallista merkitystä tulee yksityiskohtaisemmin tarkastella Itäkeskuksen pääväylien alueen viitesuunnitelmassa.

11.11.2021

Keskustakorttelien alueella selkeä rakennussuojelukohde on arkkitehti Erkki Kairamon suunnittelema Itäkeskuksen Maamerkki (Kauppakartanonkatu 7) mataline osineen (Visbyнкуja 2).

Tämän lisäksi suunnitteluperiaatteiden kohdassa julkinen taide ja muotoilu tulee ottaa kantaa myös alueella jo olevaan julkiseen taiteeseen.

Arkeologia

Lähtötietoja -luonnoksen sivulla 36 on esitetty kartalla suunnittelualueella sijaitsevat kiinteät muinaisjäännökset.

Luonnoksen valmistuttua on selvitysalueelta AP1 havaittu uusi kiinteä muinaisjäännös Tukikohta V:34 Myllypuro (tunnus muinaisjäännösrekisterissä 1000042103), joka on ensimmäisen maailmansodan aikainen varustus. Samalla suunnittelualueella on jo ennestään tunnettu kiinteä muinaisjäännös Tukikohta V:este3 Myllypuro (tunnus muinaisjäännösrekisterissä 1000035474), joka on ensimmäisen maailmansodan aikainen piikkilankaeste, jossa on säilynyt harvinaisia rakenteita. Selvitysalueelle AP1 suunnitellaan muinaisjäännösten läheisyyteen täydennysrakentamista Myllytontunpolun ja metroradan väliin sekä pyöräilyn pääreittiä Mustapuronpolulta Myllypuroon ja uutta katuyhteyttä yhdistämään Korsholmantie ja Alakiventie.

Alueella A1 Puotinharjun asuinkorttelit sijaitsee Raaseporintie 1:n pihamaalla kiinteä muinaisjäännös Tukikohta V:33 Puotinharju (tunnus muinaisjäännösrekisterissä 1000011701), joka on ensimmäisen maailmansodan aikainen suojahuone.

Asuinkorttelialueella A1 on myös Kuusistonlinnantie 3:n sekä Arhotie 10:n ja 20:n kiinteistöjen kohdalla kiinteä muinaisjäännös Tukikohta V:24 Puotinharju (tunnus muinaisjäännösrekisterissä 1000011686), joka on ensimmäisen maailmansodan aikainen puolustusasema. Kohteen näkyvät osat sijoittuvat suunnitelman viheralueelle mutta asuinkorttelialueella saattaa olla maan alla säilyneitä linnoitteiden rakenteita. Muinaisjäännöksen rajausta on tarkennettu muinaisjäännösrekisterissä 4.11.2021.

Arhotie 19:n paikoitusalueen kohdalle sijoittuu osin kiinteä muinaisjäännös Tukikohta V:21 Puotinharju (tunnus muinaisjäännösrekisterissä 1000011355), jonka rakenteita saattaa olla vielä jäljellä maan alla.

Suunnittelualueen eteläosassa olevalle viheralueelle sijoittuu osin kiinteä muinaisjäännös Tukikohta XIII:2 Marjaniemi (tunnus muinaisjäännösrekisterissä 1000013602), joka on ensimmäisen maailmansodan aikainen puolustusasema.

Helsingin kaupunki

Kulttuurin ja vapaa-ajan toimiala
Kulttuuripalvelukokonaisuus
Kaupunginmuseo
Kulttuuriperintöyksikkö
Kulttuuriympäristötiimi,
kulttuuriympäristöpäällikkö

Lausunto

7 (7)

11.11.2021

Muinaismuistolain (295/1963) 1. §:n mukaan kiinteät muinaisjäännökset ovat rauhoitettuja muistoina Suomen aikaisemmasta asutuksesta ja historiasta. Ilman tämän lain nojalla annettua lupaa on kiinteän muinaisjäännöksen kaivaminen, peittäminen, muuttaminen, vahingoittaminen, poistaminen ja muu siihen kajoaminen kielletty. Muinaismuistolain 13. §:ssä todetaan, että yleisen tien tekemistä taikka kaavoitusta suunniteltaessa on hyvissä ajoin otettava selko siitä, saattaako hankkeen tai kaavoituksen toimeenpaneminen tulla koskemaan kiinteää muinaisjäännöstä. Jos niin on laita, on siitä viipymättä ilmoitettava Museovirastolle asiasta neuvottelemista varten.

Edellä mainittujen lainkohtien perusteella Helsingin kaupunginmuseo toteaa, että maankäytön suunnittelu ja rakentaminen on toteutettava lähtökohtaisesti siten, ettei suunnittelualueella sijaitsevien muinaisjäännösten säilyminen vaarannu. Mikäli suunnitelmissa kuitenkin lainvastaisesti päätetään tehdä muinaisjäännöksiin kohdistuvia toimia, on järjestettävä muinaismuistolain 13. §:n mukainen neuvottelu, jossa todetaan, että muinaisjäännös tai osa siitä on mahdollista poistaa riittävien arkeologisten tutkimusten jälkeen. Neuvottelusta tulee tehdä muistio, jossa nämä asiat todetaan. Neuvottelussa tulee olla mukana hankkeen toteuttajan lisäksi Museoviraston, Helsingin kaupunginmuseon ja maanomistajan edustajat. Tutkimuskustannuksista vastaa hankkeen toteuttaja.

Lisätiedot

Juha Vuorinen, tutkija, puhelin: 310 36940
juha.h.vuorinen(a)hel.fi

Johanna Björkman
ts. kulttuuriympäristöpäällikkö